

Erikooli õpilaste sotsiaalne staatus

Meelis Niine

Glasgow' ülikool

Artikkel käsitleb õpilaste sotsiaalset staatust kasvatuseritingimusi vajavate laste koolis.

Ühes Eesti kasvatuseritingimusi vajavate laste koolis kaks aastat tagasi korraldatud uurimuse eesmärk oli selgitada välja õpilaste sotsiaalne staatus, keskendudes eelkõige liidri staatuse esinemissagedusele. Õpilaste omavaheliste suhete struktuur ning sotsiaalne staatus tehti kindlaks sotsiomeetrilise kirjandiga. Seejärel uuriti poolstruktureeritud intervjuu vahendusel õpilaste sotsiaalset staatust õpetajate hinnangul.

Kiusamise varjatud iseloom

Vanemad ja õpetajad võivad laste probleemidest mööda vaadata ning pidada nende omavahelisi suhteid teisejärguliseks. Tegelikult sõltub aga lapse heaolu ning oskus tulevikus endaga hakkama saada väga olulisel määral läbisaamisest eakaaslastega. Lastel vahel toimuv jääb vanemate eest enamalt jaolt varjatuks. Õpetajate ja lapsevanemateni jõuab ainult 15% kõikidest kiusamisjuhtudest (Kõiv 2001, 134). Lapsevanemad sageli ei usu, et nende lapsi kiusatakse, ning enamasti ei hakka ka laps ise abi otsima.

On äärmiselt oluline, et laste omavaheliste suhete võrgustik oleks vanematele ja õpetajatele teada. Tundes oma õpilaste sotsiaalset staatust, saab seda töös kasutada, sh parandada isoleeritute ja tõrjutute staatust. Õpilaste positsioonist suhete võrgustikus sõltub, kuidas lapsele läheneda. Oluline on teada, kelle kaudu mida grupis juhtida. Klassi juhtimisel on sotsiaalpsühholoogide hinnangul kasulik toetuda liidritele. Õpilaste omavahelisi suhteid saab liidrite kau-

du mõjutada, selleks aga peab teadma, kes on liider (Umda 1984, 31).

Teades, kui palju on koolis eri staatuste esindajaid, ja tundes staatustele omaseid käitumisviise, on võimalik järeldada, kui palju mingit käitumist koolis kohata võib. Kui kasvatuseritingimusi vajavate laste koolis suudetakse antisotsiaalse käitumise (vägivald, kiusamine, ebatsensuurne kõnepruuk) esinemist piirata, saab muuta efektiivsemaks kogu kasvatusetööd. See aga on viimasel ajal meedias negatiivset tähelepanu pälvinud erikoolide kvaliteedi parandamiseks äärmiselt oluline.

Käitumishälvikute erikoolis on 24,4% kiusajaid, 18,4% ohvreid ning 2,2% teisi kiusavaid ja ka ise ohvri staatuses õpilasi. Kiusamist esineb seal rohkem kui tavakoolis peamiselt seetõttu, et tegemist on kinnise õppeasutusega. Tavakoolis on kiusajaid vastavalt 7%, ohvreid 8% ning teisi kiusavaid ohvri staatuses õpilasi 2%. Ülejäänud õpilased moodustavad 83% (Kõiv 2001, 137–138). 55% kiusajatest on liidri positsioonis, 36% tõrjutud ja 9% vastuolulise staatusega. Tavakoolis on kiusaja tavaliselt tõrjutu (Kõiv 2001, 140). Ohvritest on erikoolis 75% tõrjutud, 12% vastuolulise staatusega, 13% kaasaminejaid. Seega on ohvri sotsiaalne staatus kasvatushälvikute erikoolis peamiselt tõrjutu. Tavakoolis võib ohvrite sotsiaalne staatus olla kas tõrjutu või vastuoluline (Kõiv 2001, 140).

Ellermaa uurimusest õpilaste staatuste esinemise sageduse kohta selgub, et tavakoolis on 7.–8. klassides liidreid 15,91%, kaasaminejaid 72,91%, tõrjutuid 6,29% ning isoleeritud 4,89% (Ellermaa 2000).

Kolomoinski järgi (1976, viidatud Au-

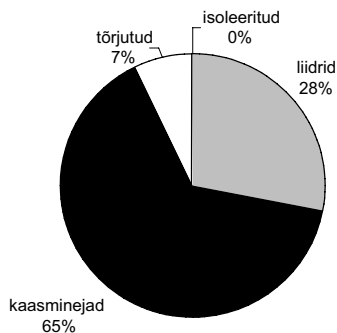
napuu 1983, 21) hindavad õpetajad valetsti õpilaste omavaheliste suhete struktuuri. Nad võivad pidada kõrge staatusega õpilasi madalasse staatusesse kuuluvaks või vastupidi. Õpetaja hinnangud võivad sõltuda sellest, kui kaua ta õpilast tunneb ning kui sümpaatne õpilane talle on – sümpaatseid õpilasi hinnatakse üle, ebasümpaatseid alahinnatakse.

Teine uurimisülesanne oligi uurida õpilaste sotsiaalset staatust õpetajate hinnangul, milleks kasutati intervjuud. Kui varem tehtud uuringutest selgusid kiusajate ja kiusajatest liidrite osakaalud erikoolis, siis käesolev uurimus püüdis vastata küsimusele, kui suur on liidrite osatähtsus ühes kasvatuseritingimusi vajavate laste koolis. Varem ei ole Eestis teadaolevalt seda aspekti käsitletud.

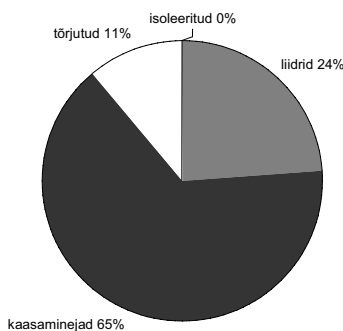
Sotsiomeetriline kirjand

Uurimuse läbiviimisel kasutati kvantitatiivseid (sotsiomeetria) ja kvalitatiivseid (poolstruktureeritud intervjuu) meetodeid. Sotsiomeetriline test, s.o sotsiomeetriline kirjand (koostaja K. Kõiv) kirjeldab olukorda matkal. Õpilastel paluti täita lüngad sobivate kooliakaaslaste nimedega, valikuid põhjendama ei pidanud. Sotsiomeetriline kirjand koosnes tugevatest ja nõrkadest kriteeriumidest. Tugevate kriteeriumide puhul lähtub uuritav emotsionaalsest eelistusest ning sellega uuritakse inimeste sümpaatiat ja antipaatiat, nõrkadega aga saadakse infot grupi liikmete võimete kohta eri valdkondades, mis on samuti oluline grupi tundmaõppimiseks (Orn 1968, 177). Tugevad kriteeriumid olid telgikaaslaste valimine ja saladuse usaldamine.

Uurimus viidi läbi üle kooli, nii et õpilased pidid sobivaid nimesid valima terve kooli õpilaste seast, mitte ainult oma

Joonis 1. Õpilaste sotsiaalne staatus sotsiomeetrilise kirjandi mõlema kriteeriumi põhjal.

Joonis 2. Õpilaste sotsiaalne staatus poolstruktureeritud intervjuude põhjal.

klassikaaslaste hulgast. Sotsiomeetrilisest kirjandist saadud tulemuste põhjal koostati iga õpilase positsiooni iseloomustav sotsiomaatriks. Esiteks saladuse pühendamise kriteeriumi alusel ning selle põhjal kogu kooli sotsiaalset struktuuri illustreeriv sotsiogramm. Teiseks telgikaaslase valimise kriteeriumi alusel loodud sotsiomaatriks ning selle põhjal loodud sotsiogramm. Sotsiomaatriksis tuuakse välja õpilaste positiivsed, negatiivsed ja neutraalsed valikud. Sotsiomeetrilise kirjandi kahe kriteeriumi alusel luuakse töös üldpilt kooli õpilaste sotsiaalsest staatusesest.

Uuritavateks olid ühe erikooli 4.–9. klassi kõik 29 õpilast, vanuseline jaotus: 11-aastasi oli kõikidest õpilastest 3,4%; 12-aastasi 3,4%; 13-aastasi 17,3%; 14-aastasi 20,7%; 15-aastasi 13,7%; 16-aastasi 27,6%; 17-aastasi 6,9%.

Poolstruktureeritud intervjuude käigus õpilaste sotsiaalse staatuses väljaselgitamiseks paluti õpetajatel määratleda iga õpilase puhul, kas õpilane on liider, kaasamineja, tõrjutu või isoleeritu. Uuritavate valimi moodustasid juhuvaliku teel leitud õpetajad.

Tulemused

Protsentuaalselt olid sotsiomeetrilise kirjandi põhjal 28% kooli õpilastest liidrid, 65,5% kaasaminejad ja 7% tõrjutud, isoleeritud ei esinenud (vt joonis 1).

Poolstruktureeritud intervjuude põhjal olid 24,1% õpilastest liidrid, 65,5% kaasaminejad ja 10,3% tõrjutud, isoleeritud polnud (vt joonis 2).

Õpetajate hinnang ja sotsiomeetrilise kirjandi tulemused langesid kokku 80%.

Tavakoolis on Ellermaa (2000) järgi 7.–8. klassides liidrite osatähtsus 16%. Kasvatuse eritingimusi vajavate laste koolis (4.–9. kl) aga antud uurimuse järgi, s.o sotsiomeetrilise kirjandi põhjal 28% ja poolstruktureeritud intervjuude põhjal 24%.

Seega leidis kinnitust hüpotees, et kasvatuse eritingimusi vajavate laste koolis esineb liidri staatust sagedamini, võrreldes tõrjutu ja isoleeritu staatusega.

Õpilaste sotsiaalse staatuses väljaselgitamisel ilmnis, et kaasaminejate osatähtsus on grupi ülejäänud liikmetega võrreldes siiski küllaltki suur: 65% nii poolstruktureeritud intervjuu kui ka sotsiomeetrilise kirjandi tulemuste kohaselt. See on kooskõlas eelnenud uurin-gutega (Hurlock 1967, 166). Kuna varasematest uurin-gutest (Kõiv 2001) on selgunud, et 55% erikooli kiusajatest on liidri positsioonis, saab spekuloida, et ka antud uurimuses välja tulnud liidrite seas võib olla palju kiusajaid.

Et õpetajate hinnangud ja sotsiomeetrilise kirjandi tulemused langesid suures osas kokku, võib järeledada, et õpetajad tunnevad selle erikooli õpilaste omavaheliste suhete struktuuri küllaltki hästi. Uuritud koolis ei leidnud kinnitust Kolomoinski väide (1976, viidatud Aunapuu 1983, 21), et õpetajad ei hinda õigesti klassisisest struktuuri ja üksikõpilase asendit selles.

Tulemuste rakendusväärtus

Teades, et koolis on liidritel suur osatähtsus, saab õpetaja oletada, kuivõrd võib ta oodata liidritele omast käitumist ja mõjutada liidrite kaudu õpilastevahelisi suhteid. Seda aga ainult siis, kui suudetakse võita liidrite poolehoid ja usaldus. Liidritel on suur mõju ülejäänud õpilastele, seega on kasvatustöö efektiivsuse tagamisel rahumeelne ja õpetaja väga hästi läbi saav liider palju kasuli-

kum kui see, kes üritab õpetajale pidevalt vastu hakata, kaasates terve klassi.

Meie uurimuses ei küsitud, kas õpetajad on erikoolides seni liidrite poolehoidu ära kasutanud või mitte. Võib aga spekuloida, et kuigi õpetajad on teadlikud liidrite osatähtsusest ja määratlesid liidrid ka testideta õigesti, tegeldakse peamiselt tõrjutute ja kiusajatega. Kes on kiusaja ja kes kannataja, on enamasti näha. Palju keerulisem on selgitada välja, mis sellise käitumiseni viis. Niiditõmbajad on tihtipeale liidrid, kes oskavad oma tegevust varjata ega jää tavaliselt vahele, olles samas probleemide põhjustajad. Koolis võidakse aga tegelda pigem tagajärgede likvideerimisega kui põhjuste väljaselgitamise kõrvaldamisega. Liidrite enda poole võitmine nõuab põhjalikke psühholoogia-teadmisi ja kindlasti ka aega. Seda aga õpetajatel suure koormuse ja suurte klasside tõttu tavaliselt pole, kuigi tihtipeale teatakse, kes on kiusamise taga. Vähemalt erikoolides peaks olema õpetajatel palju tõhusam psühholoogiline abi. Kuna erikoolis on liidrite kontsentratsioon suur, lisandub nende omavahelise võimuvõitluse probleem. Kuidas liidreid mõjutada ja milliseid käitumismalle kasutada, võiks olla järgmiste uurimuste teema.

Kirjandus

Aunapuu, T.-K. (1983) Liider klassi-kollektiivis. *Nõukogude Kool* 2, 21–22, 42.

Ellermaa, R. (2000) *Murdealiste kooliklassi struktuuri kajastumine sotsiomeetrilisel pildil*. Bakalaureusetöö. Tartu, TÜ, pedagoogika osakond.

Hurlock, E. (1967) *Adolescent development*. New York: McGraw Hill.

Kõiv, K. (2001) Koolikiusamine kui probleem. *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Toim Kraav, I., Kõiv, K. Tartu, 131–136.

Kõiv, K. (2007) *Kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: ülevaade*. Tartu.

Orn, J. (1968) Sotsiomeetriline test inimestevaheliste suhete uurimiseks. *Psühholoogia ja kaasaeg*. Artiklikogumik. Tallinn: Valgus.

Umda, A. (1984) Juht, soosik, liider kooliklassis. *Nõukogude Kool* 9, 31–34.

